

Hoe creëer ik een “Groen schoolplein”?

Een stappenplan voor scholen en ouders

Een schoolplein kan veel meer zijn dan een pauzeplaats of een overblijfplek. Het kan een groen schoolplein worden. Als een soort buitenlokaal met diertjes, planten en bomen. Wilt u ook een groen schoolplein? Waar kinderen op zoek gaan naar lieveheersbeestjes. Verstoppertje spelen achter bomen en in struiken. Een schoolplein waar kinderen weer in contact komen met de natuur. Waar kan worden geklommen en geklauterd. Waar zij kunnen ontdekken en zich kunnen verwonderen.

Dit stappenplan is ontwikkeld om scholen te laten zien hoe zij een groen schoolplein kunnen realiseren. Ervaringen van andere scholen, betrokken organisaties en de nodige vakliteratuur liggen ten grondslag aan deze opzet. U kunt het stappenplan helemaal volgen of het ter inspiratie gebruiken voor uw eigen plannen.

Eerst wordt uitgelegd wat een groen schoolplein is en waarom overwogen kan worden voor een groen schoolplein te kiezen. Het stappenplan dat vervolgens beschreven wordt bestaat uit zes stappen: het idee, de voorbereiding, het ontwerp, een definitief plan, de aanleg en het gebruik. Bij elk van de zes stappen vindt u verschillende acties, ideeën en ervaringen.

De Dialoog en De Zonnehoek vóór

De Dialoog en De Zonnehoek na

1. Wat is een groen schoolplein?

Een groen schoolplein spreekt waarschijnlijk tot ieders verbeelding. Maar denkt u dan aan een grasveld of een stel indrukwekkende bomen? Een moestuin of misschien een bloementuin? In ieder geval is een groen schoolplein een schoolplein waar kinderen in contact komen met de natuur. Een plein dat gericht is op beleving en ontdekking en waar zij kunnen spelen met natuurlijke elementen. Diertjes zoeken, blaadjes plukken, met takken sjouwen of bloemen bewonderen.

Een groen schoolplein geeft kinderen elke dag de kans op een natuurbeleving en biedt mogelijkheden voor natuureducatie. Daarnaast draagt een groen schoolplein bij aan het behoud van soorten planten en dieren, de biodiversiteit, in de bebouwde omgeving. Variatie is belangrijk voor het evenwicht in de natuur.

2. Waarom een groen schoolplein?

Er zijn vele redenen om te kiezen voor een groen schoolplein. Scholen kunnen gemakkelijk bijdragen aan het opdoen van natuurervaringen bij kinderen door het aanleggen van een groen schoolplein.

Uitdagen om te bewegen

“Hier in de wijk zijn geen sportverenigingen en er zijn weinig mogelijkheden om buiten op straat te sporten. Aangezien kinderen tegenwoordig onvoldoende bewegen, was dat voor ons een belangrijk argument om over te gaan op een groen schoolplein met sportaccenten. In de praktijk blijkt nu dat vooral de groene elementen op het plein uitdagen om meer te bewegen. Er is veel meer variatie in hun omgeving en er wordt volop geklommen op de klimrots. Het speelgedrag is echt positief veranderd.”

Sonja Deutz, directeur KBS De Provenier, Rotterdam.

Het aantal kinderen met overgewicht neemt toe. Alledaagse bewegingen als lopen, klauteren en klimmen helpen op een natuurlijke manier tegen overgewicht. Een groen schoolplein daagt alle kinderen, dun en dik, dagelijks uit om meer te bewegen. Spelen in het groen heeft in ieder geval positieve gezondheidseffecten. Bovendien leren kinderen omgaan met risico's en de ontwikkeling van hun motoriek wordt sterk gestimuleerd.

Het rapport 'Spelen in het groen' geeft de resultaten weer van een onderzoek naar het speelgedrag, de lichamelijke activiteit, de concentratie en de stemming van kinderen na een bezoek aan een natuurspeeltuin. Van den Berg, Koenis en Van den Berg (2007). Te downloaden via www.alterra.nl rapportcode 1600.

Kinderen steeds langer op school

“We merken heel duidelijk dat de kinderen heel anders spelen, er is veel meer variatie. Die variatie is zeker belangrijk naarmate kinderen langere tijd in en om de school verblijven. De kinderen hebben op ons groene schoolplein meer te kiezen, bij de waterpomp met modder spelen en dijkjes bouwen, op de heuvel spelen, in de bosjes verstopten of even rustig op een bankje zitten. Er is veel minder ruzie, de kinderen werken en spelen veel meer samen. Het pesten is ook enorm afgenomen.”
Marjan Deurloo, ouder Vrije School Valentijn, Harderwijk.

Door de uitbreiding van de voorschoolse, tussenschoolse, en naschoolse opvang zijn steeds meer kinderen een paar dagen van de week op school te vinden. Een groen schoolplein stimuleert kinderen om gevarieerd en creatief te spelen. En dat is extra belangrijk als kinderen langere tijd of vaker op het plein spelen.

Kinderen in contact met de natuur

“De kinderen hebben zelf vogelhuisjes beschilderd en opgehangen. In één daarvan huist nu een koolmeesje. Het beestje vliegt af en aan. De kinderen vinden het geweldig en houden het goed in de gaten. Ook het plukken van de eerste druiven en appels wordt een groot feest. Ik vind het zo mooi dat wij de kinderen nu deze ervaringen kunnen meegeven. Een groen schoolplein heeft echt heel veel te bieden.”

Hennie Horeweg, directeur OBS De Klimop, Rotterdam.

Kinderen komen steeds minder in contact met de natuur. Dat komt door de tv en de computer, maar ook doordat het groen uit de wijken verdwijnt en de angsten die ouders soms hebben voor de risico's van spelen in de natuur. Een groen schoolplein biedt kinderen dagelijks de kans op een natuurbeleving. Hierdoor groeit hun belangstelling voor en betrokkenheid bij de natuur, een belangrijke basis voor hun gedrag in de toekomst.

Educatie

“Onze school hield al regelmatig excursies met NME Leidse Hout. Het is de bedoeling, en zo wordt ons plein ook opgezet, dat er straks ook op ons eigen plein lesgegeven kan worden. Het moet een leerspeelsterrein worden. Bovendien leren kinderen straks ook tijdens het spelen zelf en zijn we niet meer aangewezen op die enkele excursies per jaar. Een geweldig vooruitzicht!”

Peter Bosman, directeur OBS Woutertje Pieterse, Leiden.

Op een groen schoolplein gaan kinderen zelf op zoek naar beestjes en natuurlijke materialen. Hiermee kunt u eindeloos veel werkvormen ontwikkelen voor de biologielessen en voor natuur- en milieueducatie. Ook de zorg voor de natuur kan op een groen schoolplein worden ontwikkeld (water geven, snoeien, plukken).

Kinderen spelen beter samen

“Voorheen, toen er alleen een plein met tegels was, waren er nog wel eens ruzies en deden kinderen soms erg lelijk tegen elkaar. Dat is eigenlijk zo goed als verdwenen. Er is nu zo veel te doen dat er geen rottig gedrag of ruzies meer zijn.”

Har Linssen, leerkracht OBS De Bundeling, Bunde.

Een betegeld schoolplein wordt vaak ingenomen door voetballende jongens. Dit drijft de andere kinderen naar de hoeken en randen van het plein. Door zones te creëren voor actief en rustiger spel ontstaat voor iedere groep een eigen ruimte en worden de ‘rechten’ op de ruimte eerlijker verdeeld. Dit kan door variatie in begroeiing, bestrating, hoogteverschillen en bebouwing. Ervaringen laten zien dat er hierdoor minder agressie is op het schoolplein en dat kinderen beter leren samenspelen.

Kinderen, ouders en de buurt doen mee

“Wij hebben een heel plezierig contact met de buurt. Niet alleen tijdens de voorbereidingen en de aanleg van het plein, maar ook nu bij het dagelijks gebruik en beheer. Er is een convenant opgesteld waarin de buurt een belangrijke taak heeft in het beheer van het plein. Het plein wordt ’s ochtends geopend door de school en ’s avonds om negen uur afgesloten door actieve bewoners.”

Frans van Woggelum, lid managementteam De Bonte Vlinder, Den Haag.

Door kinderen te betrekken bij het ontwerp, de aanleg en het beheer van het groene schoolplein leren ze mee te denken over hun eigen omgeving. Ouders en de buurt erbij betrekken komt de relatie met de school ten goede.

Ook goed voor Biodiversiteit

“In onze kindernatuurtuin duiken steeds meer planten op waarvan we ons niet bewust zijn dat we die hadden geplant. Vaak herstelt de flora zich in een vakantieperiode of zijn na een natte periode ineens kikkers in de tuin te vinden. De kinderen zien het trouwens altijd als eersten, als er iets nieuws groeit of leeft.”

Har Linssen, leerkracht OBS De Bundeling, Bunde.

De verschillende soorten planten en dieren op aarde houden de natuur in balans. Samen vormen ze een levende en productieve natuur, die wij nodig hebben voor ons bestaan. Dit noemen we biodiversiteit. Biodiversiteit zorgt voor schoon water, vruchtbare grond en een stabiel klimaat. Het levert ook voedsel en grondstoffen voor huisvesting, kleding en brandstof. Deze natuurlijke hulpbronnen zorgen dat we kunnen bestaan. Als steeds meer biodiversiteit verdwijnt, kunnen ecosystemen steeds zwakker worden, en uiteindelijk zelfs instorten. Een groen schoolplein draagt ook direct bij aan het behoud en de versterking van

biodiversiteit. In het stappenplan zijn onder de kopjes 'biodiversiteit' alle tips voor biodiversiteit te vinden.

3. Stappenplan

Bij elke stap vindt u verschillende Acties, Ideeën en Ervaringen. Vanzelfsprekend is elke school vrij om eigen keuzes te maken. De informatie dient vooral ter inspiratie.

Stap 1 Het idee

“Het idee kwam gedeeltelijk van de kinderen zelf. Een paar jaar geleden deden de oudste klassen een enquête onder de ouders, want ze wilden graag verstoppertje spelen en dat kon niet op het saaie, betegelde plein. Zo verzamelden ze steunbetuigingen. Dat gaf aan dat de kinderen zelf ook wilden dat er wat zou veranderen.”

Marjan Deurloo, ouder Vrije School Valentijn, Harderwijk.

Om de ervaringen uit hun eigen mond te horen staat [hier een filmpje](#) waarin docenten en ouders van scholen door het hele land hun ervaringen met u delen.

Hulptroepen inschakelen

Een groen schoolplein aanleggen doe je niet in je eentje. Denk na wie u hierbij willen helpen.

Acties:

- Begin met het maken van een overzicht van elke groep of persoon die u kan helpen om het plan te realiseren.
- Ga in gesprek met de hulptroepen, breng uw enthousiasme over en vraag naar de rol en inbreng (ook financieel). Leg toezeggingen zoveel mogelijk vast.
- Bepaal wie de kartrekker van het project is.

Ideeën:

- Denk aan directie, leerkrachten, ouderraad, ouders, NME-centrum, een natuurvereniging, buurtbewoners, een praktijkopleiding (voor stagiairs of hulp bij de aanleg) of een hoveniersbedrijf.
- Hangjongeren of oudere kinderen uit de wijk zouden ook goed kunnen helpen bij de sloop van het tegelplein.
- Denk ook aan bedrijven die misschien willen sponsoren of gratis (plant)materiaal willen leveren.

“Wij wilden heel graag de leerlingen bij de plannen betrekken. Wij hebben daarom een speciale kinderwerkgroep gevormd. Vanaf groep 4 zijn er uit elke klas twee gekozen klassenvertegenwoordigers benoemd (een jongen en een meisje). Zij zijn ook mee geweest op excursie naar twee voorbeeldscholen met een groen schoolplein. Dat heeft goed gewerkt. Ook hebben wij hangjongeren gevraagd een grote muurschildering te maken op ons plein. Zo worden zij ook betrokken bij het plein en is mogelijke overlast te beperken.”

Caroline Mol, leerkracht OBS De Draaimolen, Barendrecht.

Werkgroep oprichten

Een werkgroep kan bestaan uit twee personen, maar het kan ook een grotere groep mensen zijn.

Acties:

- Maak een lijstje met personen die u het liefst in de werkgroep wilt hebben.
- Maak subgroepjes verantwoordelijk voor verschillende onderdelen (ontwerp, financiën, communicatie, draagvlak creëren bij ouders en in de buurt, de aanleg enzovoort).
- Denk na over een vergaderschema, niet elke groep hoeft elke keer te vergaderen.
- Start de eerste vergadering met een enthousiasmerende presentatie.

Ideeën:

- Mogelijke leden werkgroep: directeur, ouders, leerkrachten (één uit elke bouw), leerlingen, ontwerper, eventueel oud-leerlingen in goede vakrichting, omwonenden, NME-medewerker en gemeente. Ook het buurthuis, het wijkcentrum, een woningbouwvereniging of andere instellingen uit de wijk kunnen betrokken worden.
- In een later stadium is het handig een kleine klankbordgroep uit de wijk samen te stellen. Zeker als u het plein ook graag buiten de schooltijden wilt openstellen.
- De website www.springzaad.nl kan u op veel ideeën brengen. Op deze site staan onder 'Ideeënkoffertje' ook veel inspirerende foto's die u voor een presentatie kunt gebruiken. Springzaad leent ideeënkoffers uit om enthousiasme voor een groen schoolplein te kweken.
- Het is heel inspirerend om bij andere scholen te gaan kijken naar een groen schoolplein in de praktijk. Klik hier voor een overzicht van [geslaagde voorbeelden](#).

Brainstorm

“Hoewel het misschien voor de hand ligt om met name de school en de kinderen te betrekken bij de planvorming, hebben wij vanaf het allereerste begin de buurt, maar vooral ook de buurtkinderen, betrokken. Onze leerlingen hebben bij de buurtkinderen gevraagd om ook mee te denken. Hiermee hebben we de basis gelegd voor het feit dat ons schoolplein nu een echt buurtplein is geworden.”

Frans van Woggelum, lid managementteam De Bonte Vlinder, Den Haag.

Het is belangrijk om in een vroeg stadium helder te krijgen wat u wilt met het schoolplein. Het hele terrein aanpakken of een deel daarvan? Speelvoorzieningen, een moestuin, ruimte voor dieren? U kunt een brainstorm organiseren voor een (grote) groep betrokkenen. U zult zien dat de wildste ideeën op tafel komen.

Acties:

- Wie wilt u betrekken bij de brainstorm? Denk aan ouders, kinderen, leerkrachten, andere gebruikers van het pand, buurtbewoners.
- In een brainstorm gaat het om vrij denken. Kan niet of mag niet bestaat (nog) niet.
- Kinderen weten heel goed wat ze willen, maar hebben sturing nodig. Laat ze bijvoorbeeld kiezen uit een aantal mogelijkheden, anders wil iedereen een zwembad en een voetbalveld.

Ideeën:

- Maak kopieën van de plattegrond van het schoolterrein en laat elke groep haar ideeën intekenen.
- Haal foto's en informatie van internet. Maak daarmee een boekje voor de deelnemers van de brainstorm.
- Zorg dat de werkgroep de regie houdt en dat duidelijk is dat het om ideeën gaat. Niet alles kan worden uitgevoerd.
- Denk ook na over de verschillende planten en beesten die op het nieuwe groene schoolplein zouden kunnen leven (zie kopje 'biodiversiteit').

Valkuil:

Er zijn scholen die onvoldoende aandacht hebben voor de voorbereiding. Op dag één liggen de tegels er al uit. Het is belangrijk dat alle betrokken partijen inspraak hebben gehad, zodat het ook 'hun' plein wordt en zij er ook goed voor willen zorgen. Oriënteer u goed op de mogelijkheden, neem de randvoorwaarden van de school/ het plein in acht en denk na over gebruik en onderhoud van het plein.

Stap 2 Voorbereiding

"Omdat onze school midden in de stad staat, wilden wij graag veel verschillende planten en dieren op het plein hebben. Er is een mooie stellage geplaatst waar druiven en klimplanten kunnen groeien en er zijn speciale planten die insecten en vlinders moeten aantrekken. Verder hebben we een bijenhotel en staat er een appelboom. Hier kunnen de kinderen straks niet alleen oogsten, maar ook prima in klimmen."

Hennie Horeweg, OBS De Klimop, Rotterdam.

Om de ervaringen uit hun eigen mond te horen staat [hier een filmpje](#) waarin docenten en ouders van scholen door het hele land hun ervaringen met u delen.

Het is handig om in deze fase het ambitieniveau voor de biodiversiteit te bepalen. Hoe wil je met het schoolplein bijdragen aan het behoud en de versterking van biodiversiteit in de wijk? Bedenk welke soorten planten en dieren je op het plein wilt zien. Wil je veel kleuren, geuren, veel vlinders en vogels of juist kikkers?

Acties:

- Inventariseer wat er al is aan planten en dieren.
- Bepaal je ambities voor het soort natuur dat je verder wilt aantrekken. Hoe verwerk je dat straks in het ontwerp?
- Vraag hulp bij bijvoorbeeld een afdeling Natuur en Milieueducatie in de omgeving. Misschien zijn er ouders die verstand hebben van planten, dieren en tuinieren.

Ideeën:

- Ga kijken bij scholen met een natuurlijk speelplein.
- Kijk ook eens in de tuinen van buurtbewoners.
- Inheemse plantensoorten groeien het beste en vergen het minste onderhoud.
- Denk na over hoe het groen op het plein kan aansluiten op de natuur in de wijk.

"De school sprak over kleine beestjes en wilde planten en de ambtenaar van de gemeente had het over ongedierte en onkruid. Het was een uitdaging om hem te overtuigen van de ideeën die de school had."

Har Linssen, leerkracht OBS De Bundeling, Bunde

Stap 3 Het ontwerp

"Sommige ouders waren in eerste instantie huiverig, want de kinderen konden 'vuil' worden van het spelen in zand of gras. Nu het plein er is hebben we er nog nooit iemand over gehoord, waarschijnlijk omdat iedereen ziet hoe fijn de kinderen het hier hebben."

Hennie Horeweg, OBS De Klimop, Rotterdam.

Om de ervaringen uit hun eigen mond te horen staat [hier een filmpje](#) waarin docenten en ouders van scholen door het hele land hun ervaringen met u delen.

Ideeën, wensen en eisen

Bij de eerste stap zijn al veel ideeën verzameld. Waarschijnlijk heeft iedereen een ideaalbeeld van hoe het groene schoolplein eruit zou kunnen zien. In de ontwerpfase is het belangrijk alle ideeën te verzamelen, prioriteiten aan te brengen en een plan te ontwikkelen dat aansluit bij de wensen, de mogelijkheden en de eisen.

Acties:

- Verzamel alle ideeën uit de brainstormfase. Geef per idee de (on)mogelijkheden aan.
- Bepaal aan de hand van de ideeënlister welke elementen 'vereist zijn' (de eisen) en welke ideeën 'gewenst' zijn (de wensen).

- Betrek kinderen bij het ontwerp. Wat goed werkt, is dat kinderen mogen kiezen: bijvoorbeeld klimmen op palen of op rotsen? Daarna kan de leerkracht in de klassen op eigen wijze hiermee verdergaan (discussie, knutselen, tekenen, maquettebouw).
- Bepaal wie het ontwerp gaat maken. Dit kan een ontwerpbureau zijn gespecialiseerd in groene speelruimtes, maar ook een ervaren ouder/ leerkracht/ omwonende.
- Kies bij voorkeur voor een groen schoolplein dat na schooltijd kan worden gebruikt door de wijk.
- Denk na over hoe het groene schoolplein is geïntegreerd in de totale visie van de school.
- Denk na over de kosten. Zoek uit wat bepaalde aanpassingen en objecten kosten en hoe u denkt voor financiering te zorgen.

“Op ons plein was echt behoefte aan natuurlijke schaduw. Dat is mooi te combineren met de aanplant van een aantal nieuwe bomen.”

Caroline Mol, leerkracht OBS De Draaimolen, Barendrecht.

“Wij houden al vanaf het begin een calamiteitenlogboek bij. Daaruit blijkt dat de kinderen zich even vaak bezeren op het betegelde deel van het plein als op het natuurlijke deel.”

Har Linssen, leerkracht OBS De Bundeling, Bunde.

Ideeën:

- Bij een semi-openbaar plein kunnen omwonenden een rol spelen in het sleutelbeheer.
- Creëer een schaduwspelplek door een pergola met druivenstruik of (dak)bomen.
- Ideeën voor natuurbelevingselementen zijn:
 - Gebruik voor klimmen en klauteren zo veel mogelijk natuurlijke materialen zoals grote boomstammen of rotsen.
 - Leg een natuurbelevingspad aan met kruiden en voelgeschikte beplanting.
 - Een klimboom is ook heel geschikt voor een kleiner plein.
 - Een hut van gevlochten wilgentenen geeft kinderen veel speelgelegenheid.
 - Een wadi/ waterloop met pomp en/of regenwater.
 - Struikgewas met paadjes om verstoppertje te spelen.
 - Rechtopstaande afgezaagde boomstammen om op te zitten of als stapstenen.
 - Een natuurlijk amfitheater voor lessen/voorstellingen in de buitenruimte.
 - Een (ondertunnelde) speelheuvel met robuuste begroeiing.
 - Een moestuin waar de kinderen zelf zaaien en oogsten.
- Bij de opzet van het plan is het belangrijk om de mogelijkheden van het plein te laten aansluiten bij de gebruikers. Klik hier voor een aantal voorbeelden van wensen van [mogelijke gebruikers](#).
- Klik hier voor een overzicht van [ontwerpbureaus](#).

“Bij ons worden veel hutten gebouwd, waarbij de territoriumdrang van de kinderen duidelijk naar voren komt. Ze leren zich manifesteren in een natuurlijke omgeving, maar ook sociaal gezien leren ze er veel van. Onze natuurspeeltuin ziet er ook steeds anders uit, omdat kinderen de houtblokken en de tegels mogen versjouwen. Een door de kinderen aangelegd pad kan de volgende week weer verdwenen zijn. De afgekoppelde regenpijpen zorgen in natte perioden voor waterstromen door geulen. Kinderen maken zelf nieuwe waterlopen en bouwen dammetjes en dijken. Over de werking van de Nederlandse delta hoeven we ze niet veel meer uit te leggen.”

Har Linssen, leerkracht OBS De Bundeling, Bunde.

Het ontwerp

Nu alle wensen, ideeën en eisen zijn geformuleerd, kan de ontwerper aan de slag. Wanneer het eerste ontwerp is gepresenteerd, worden alle opmerkingen verzameld en teruggegeven aan de ontwerper. Deze gaat het eerste ontwerp aanpassen naar een definitief ontwerp.

Acties:

- Laat het eerste ontwerp opleveren met een grove kostenraming.
- Presenteer het eerste ontwerp aan de betrokkenen, ook aan de kinderen.
- Koppel de belangrijkste opmerkingen terug naar de ontwerper.
- Verdiep u in de wettelijke kaders.
- Realiseert u zich dat veel ouders (over)bezorgd zijn over de veiligheid van hun kinderen.

Ideeën:

- Benut het presentatiemoment om doelgroepen te betrekken en geld in te zamelen, bijvoorbeeld door het houden van een plantenmarkt.
- Geef publiciteit aan de plannen via huis-aan-huisbladen of andere media.
- Houd rekening met een aanleg in fasen.
- Presentatie aan ouders, kinderen, omwonenden en leerkrachten bijvoorbeeld tijdens een (nieuwjaars)borrel. De tekeningen en maquettes zijn te zien op een tentoonstelling, er draait een film over de inspraakprocedure.

Biodiversiteit

De ambities kunnen nu worden vertaald naar acties. U dient te gaan nadenken over hoe bepaalde planten en dieren het beste zullen gedijen op het nieuwe plein. In onderstaand overzicht is te zien op welke manier met bepaalde planten en dieren rekening kan worden gehouden in het ontwerp.

Soort	Ontwerpmaatregel	
Dieren Vogels 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nestkastjes ophangen op hoge, beschutte plekken ▪ Natuurlijke heggen (veldesdoorn, liguster, beuk) ▪ Bomen en struiken die bessen leveren ▪ Groenblijvers (taxus, hulst, conifeer) ▪ Stekelige struiken (meidoorn, vuurdoorn, berberis) en klimplanten tegen een muur (klimop, klimhortensia, klimroos) 	
Vlinders 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Natuurlijke heggen ter beschutting ▪ Planten die vlinders aantrekken: vlinderstruiken, lavendel, narcissen, ijzerhard, zinnia ▪ Groeperen van verschillende kleurrijke bloeiende planten ▪ Rotsmuurtjes, stapstenen of kiezelpaadjes die de warmte opnemen ▪ Zorg voor vochtige plekjes ▪ Vlinderkasten ophangen 	
Insecten 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zorg voor kieren tussen tegels en stenen ▪ Omgekeerde bloempotjes en blokken hout vormen goede nestelplekken ▪ Holle buisjes van bijvoorbeeld bamboe zijn een goede plek om een nestje in te maken (een soort insectenhotel) ▪ Met name nectarrijke bloemen trekken insecten aan (en vervolgens vogels en vleermuizen) ▪ Hoe meer variatie in bloemen en planten hoe meer insecten ▪ Breng water in de tuin, bijvoorbeeld een vijver of waterschaal (een waterpartij in de vorm van een ornament, spuitfiguur, waterbol of molensteen is een mooi alternatief als je geen vijver wil) 	
Zoogdieren 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Composthoop levert in de winter voedsel voor spitsmuizen ▪ Vleermuizen ▪ Egels helpen met het maken van een nesthoop door stukken hout of steen op te stapelen, die losjes te vullen met wat blad en daarop kleinere takjes. ▪ Ruim niet te veel takjes op, laat uitgebloeide plantenstengels staan en snoei die pas in het voorjaar weg ▪ Maak hoogtevverschillen door gebruik te maken van bomen, struiken en bloemen, daar houden alle dieren van. 	
Amfibieën 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Vijver, poel of wadi aanleggen ▪ Regenwater ontkoppelen en via een pad naar een vijver, poel of wadi laten stromen ▪ Grond)waterpomp plaatsen ▪ Takken laten liggen voor padden en salamanders ▪ Stapeltjes stenen of hout op de bodem van een vijver geeft kikkers een goede schuilplaats ▪ Salamanders zitten graag onder hout of stenen 	

Planten	Algemeen	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zorg voor divers, bespeelbaar (robuust), avontuurlijk groen. ▪ Houd bij aanplant rekening met bodem, grondwaterstand, licht en ruimte. ▪ Beheer en onderhoud liefst volgens ecologische principes (gif- en mestvrij) ▪ Zorg dat de beplanting aantrekkelijk is voor fauna ▪ Aandacht voor inheemse beplanting is een overweging, omdat die het vrijwel zeker goed zal doen en inheemse fauna aantrekt
	Geurig 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kamperfoelie ▪ Rozen ▪ Lavendel ▪ Jasmijn ▪ Kamille ▪ Pronkerwt/lathyrus is leuk om zelf te zaaien
	Kleurig 	<p>Houd het plein aantrekkelijk door de seizoenen heen. Door wilde en gecultiveerde planten te combineren kunt u de bloei evenwichtiger over het seizoen spreiden. De meeste inheemse planten bloeien in het voorjaar.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Zomerbloeiers: klaprozen, vlinderstruiken, zonnebloemen (leuk om zelf te zaaien), hartgespan (waardevolle plant voor bijen), duizendblad (waardevolle voedselplant voor insecten), zonneroosje ▪ Kleur in de herfst: herfstaster, hemelsleutel (waardevol voor insecten), herfsttijloos, leverkruid (aantrekkelijk voor bijen en vlinders), guldenroede, ijzerhard ▪ Kleur in de winter: hulst (met stekels, dus houdt kinderen op bepaalde plekken weg), sneeuwkllokjes, violen, lijsterbes (geliefd bij vogels die de rode bessen eten), schoonvrucht (knaalpaars) ▪ Kleur in het voorjaar: narcissen, krokussen, korenbloem, sleutelbloemen, zenegroen, damstbloem
	Voelen	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Hazelaar geeft zachte katjes ▪ Bamboe ruist en groet heel snel (woekert ook, houd daar rekening mee) ▪ Siergras heeft mooie zachte halmen
	Eten 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Fruitbomen, zoals een appelboom, perenboom of kersenboom (trekt ook vogels aan) ▪ Struiken met fruit, zo als bramen en frambozen ▪ Kruidentuin ▪ Moestuin, bijvoorbeeld met een thema (ingrediënten voor pizza of soep) ▪ Makkelijk te kweken zijn tuinkers, sla, radijs en worteltjes ▪ Van aardbeien in pot kun je weken plukken
	Afscherming	<p>Gevlochten wilgen tenen (hiermee kun je ook hutten bouwen, zoals bij De Provenier in Rotterdam), hekwerk met klimplanten (klimop, jasmijn, bruidssluier, clematis)</p>

Acties:

- Inventariseer welke materialen al aanwezig zijn, zodat kan worden bekeken hoe zij kunnen worden hergebruikt.
- Ga na welke soorten natuur in de omliggende wijk voorkomen en probeer hier in het ontwerp op aan te sluiten met de planten op het plein.
- Vraag de kinderen wat voor planten en dieren ze zouden willen zien op het plein. Willen ze bijvoorbeeld naast de 'normale planten' ook vruchten, kruiden of groenten?
- Zorg waar dat kan voor natuurlijke afscheidingen in plaats van hekwerk. Struiken en leilindes trekken meer biodiversiteit aan dan staal.
- Overleg met de ontwerper en de beheerder over de wensen voor biodiversiteit.

Ideeën:

- De meeste struiken, bomen en vaste planten worden in de loop der jaren vele malen groter. Zet ze dus niet te dicht op elkaar.
- Let ook op de voorkeur van planten voor zon of schaduw.
- Om kikkers en andere waterbeestjes aan te trekken kun je een poel of vijver aanleggen.
- Nestkastjes, bijenhotel, insectenbak of mierenbak: kinderen vinden het geweldig om kleine dieren van dichtbij te bekijken.
- Houd rekening met planten die giftig kunnen zijn, zoals akelei (Aquilegia), doornappel (Datura), goudenregen (Laburnum), lupine (Lupinus), monnikskap (Aconitum), nachtschade (Solanum), peperboompje (Daphne), venijnboom (Taxus) en vingerhoedskruid (Digitalis purpurea).
- Plant struiken met stekels op plekken waar je liever geen kinderen wilt laten spelen.
- Kies 'speelvaste' planten op plekken waar veel wordt gerend.
- Een natuurlijke omheining (bijvoorbeeld een haag) trekt veel vogels en andere dieren aan en ziet er ook nog eens veel aantrekkelijker uit dan een hek of een schutting.

Valkuil:

"Sommige scholen beginnen heel enthousiast met het verwijderen van tegels en het planten van bomen of struiken. Wanneer echter een goed doordacht plan voor de aanleg en het onderhoud ontbreekt, lukt het vaak niet om het plein tot in lengte van dagen mooi en aantrekkelijk te houden."
Suzanne van Ginneken, ontwerper groene speelruimtes, Leiden.

Stap 4 Definitief plan

"Twee keer per jaar organiseren wij een natuurtuilmiddag. Dan zijn alle kinderen van de school bezig met de kindernatuurtuin. Dat varieert van hout hakken (met echte bijen) tot het 'insectenhotel' opnieuw vullen en greppeltjes graven, zodat het ontkoppelde regenwater van het dak weer goed door de natuurtuin kan stromen."

Har Linssen, leerkracht OBS De Bundeling, Bunde.

Om de ervaringen uit hun eigen mond te horen staat [hier een filmpje](#) waarin docenten en ouders van scholen door het hele land hun ervaringen met u delen.

Werkplanning

Het is handig om op basis van het voorlopig ontwerp een werkplanning te maken. Wie doet wat en wanneer?

Acties:

- Noteer in een schema alle activiteiten die nog gedaan moeten worden.
- Denk niet alleen aan het plein zelf, maar ook aan de feestelijke oplevering, het informeren van ouders, omwonenden en andere betrokkenen en het regelen van een artikeltje + foto voor in de huis-aan-huisbladen.
- Het is handig om in de werkplanning aan te geven wie voor welke activiteit verantwoordelijk is en wie de uitvoering daadwerkelijk ter hand neemt.

Ideeën:

- Veel werk kan door vrijwilligers (ouders, omwonenden) worden gedaan, dat is niet alleen kostenbesparend, maar ook goed voor de betrokkenheid. Denk aan tegels weghalen, puin ruimen, afval afvoeren, muurtjes stapelen, verven.
- Schakel voor sommige werkzaamheden professionele hulp in.

“In het midden een natuurlijk amfitheater voor buitenlessen, klassenvieringen en optredens, door de kinderen prachtig versierd met kleurrijk mozaïek...een ondertunnelde speelheuvel van gras met daarop een glijbaan, een klimboom, een hobbelig stammenpad en robuuste beplanting om doorheen te struinen en verstoppertje te spelen...naast het schoolgebouw krijgt het regenwater de vrije loop vloeiend naar een waterspeelplaats, waar kinderen dammetjes bouwen, poeltjes graven en water pompen...hekken van wilgentenen en een prachtige gevlochten tipitent voor geheime kindervergaderingen of om vader en moedertje te spelen...misschien een kruidentuin met tomatenplanten langs de randen...een walnoot of een appelboom...Er is zoveel mogelijk!”
Marjan Deurloo, ouder Vrije School Valentijn, Harderwijk.

Begroting

Het is belangrijk om op basis van het voorlopig ontwerp de begroting bij te stellen.

Acties:

- Werk de begroting bij.
- Ga op zoek naar alternatieve inkomsten. Onder het kopje ‘Ideeën’ treft u hiervoor suggesties aan.

Ideeën:

- Denk aan de mogelijkheid kostenbesparend te werken. Gratis hulp bij de werkzaamheden kan veel arbeidsloon besparen. Via marktplaats worden soms hele partijen bestrating of plantmateriaal gratis aangeboden.
- Organiseer samen met de kinderen activiteiten waarbij je geld inzamelt voor het groene schoolplein (rommelmarkt, plantenmarkt, sponsorloop, verkoop van knutselwerken).
- Denk aan sponsoring door het bedrijfsleven in de buurt.
- Ook andere fondsen geven donaties voor groene schoolpleinen. Denk bijvoorbeeld aan:
 - Fonds 1818 (voor basisscholen in hun werkgebied)
 - Jantje Beton
 - Bomenfonds
 - Biodiversiteitsfonds
 - Stichting Boschuyzen
 - Fonds Zabawas
- Omdat een groen schoolplein ook bijdraagt aan het behoud van biodiversiteit zou er ook subsidie kunnen komen vanuit de lokale overheden of maatschappelijke organisaties die natuurbescherming als doel hebben.

Onderhoudsplan

Het onderhoudsplan is één van de belangrijkste onderdelen in de planvorming voor het groene schoolplein. Onder 'Ideeën' vindt u mogelijkheden om in het onderhoud van het plein te voorzien.

Acties:

- Bespreek met directie en leerkrachten hoe het onderhoud van het schoolplein past in het lesprogramma (mogelijke thema's: zaaien/ oogsten, snoeien, verzorging planten/bomen).
- Informeer bij aanbieders van (groot) onderhoud naar de mogelijkheden en kosten.
- Stel een plan op voor regulier onderhoud (dagelijks/ wekelijks), jaarlijks/seizoensonderhoud en een plan voor de lange termijn.
- Schakel vrijwilligers in via lokale maatschappelijke organisaties (bijvoorbeeld IVN of de vrijwilligersbank).

Ideeën:

Om het plein mooi groen te houden zijn er verschillende mogelijkheden:

- U huurt een hoveniersbedrijf in voor het jaarlijkse groot onderhoud.
- U neemt het onderhoud van het plein op in het lesprogramma en gaat samen met de kinderen onkruid wieden, snoeien, opbinden, schoffelen enzovoort. Dit kan roulerend per klas.
- U organiseert met ouders/ leerkrachten/ wijkcentra 'snoeidagen'.
- U werkt met studenten in het kader van maatschappelijke stages of relevante opleidingen (bijvoorbeeld het Wellant College).
- U richt een tuingroep op die de tuin zal onderhouden, eventueel onder leiding van een (ecologische) hovenier.
- Vrijwilligers inschakelen via lokale maatschappelijke organisaties (IVN).

Valkuil:

Als er niet goed is nagedacht over het onderhoud, komt de levensduur van het groene schoolplein onder druk te staan.

Stap 5 De aanleg

"Onze school had maar een heel klein budget voor het nieuwe schoolplein. Een belangrijke tip is kijken wat het plein aan mogelijkheden heeft en uitgaan van wat er al is. Materialen hergebruiken als het kan. Kijken wat je lokaal kunt krijgen van bedrijven en via sponsoring. Wij organiseerden werkdagen voor ouders en buurtbewoners. Dat was niet alleen hard werken, maar ook heel gezellig. Veel ouders hebben elkaar beter leren kennen."

Marjan Deurloo, ouder Vrije School Valentijn, Harderwijk.

Om de ervaringen uit hun eigen mond te horen staat [hier een filmpje](#) waarin docenten en ouders van scholen door het hele land hun ervaringen met u delen.

Coördinatie

Hoe groter de omvang en ambities van het project, hoe meer werk er verzet dient te worden. In de meeste gevallen zal het logisch zijn om de aanleg van het groene schoolplein uit te besteden aan een gespecialiseerd bedrijf. Dit is echter bijna altijd de grootste kostenpost. Een alternatief is om de aanleg in fases te doen, om er ouders bij te betrekken en/of de kinderen ook een rol te laten spelen.

Acties:

- Zorg voor goede communicatie naar alle partijen.
- Genereer aandacht bij media en verantwoordelijken in de politiek.

- Zorg voor vakbekwame begeleiding voor het zware werk (grondverzet, grote stenen, bomen plaatsen).
- Betrek ook kinderen bij de uitvoering.
- Organiseer de benodigde materialen goed.
- Zorg voor voldoende medewerkers. Het succesvolst is een mix van deskundigen, betrokken medewerkers en gemotiveerde vrijwilligers.

“De kinderen hebben bij ons meegeholpen met zaaien en planten. Dit heeft ze echt betrokken gemaakt. Ze zorgen goed voor hun eigen plantjes en bloemen. Ook de zonnebloemwedstrijd bleek een schot in de roos. Ze begrijpen nu precies hoe de natuur werkt. Prachtig om die verbazing en verwondering te zien toen de zonnebloemen gingen groeien en bloeien.”

Sonja Deutz, KBS De Provenier, Rotterdam.

Veiligheid

In de nota ‘[Speelnatuur en veiligheid](#)’ zijn richtlijnen en aanbevelingen opgenomen die u kunnen helpen bij uw planvorming en de succesvolle aanpak van uw project.

Verder is het volgende van belang:

- Leg onder speeltoestellen gras, een dikke laag houtsnippers of een zandlaag van 50 cm dik.
- Houd tuingereedschap, meststoffen en bestrijdingsmiddelen achter slot en grendel.
- Zet giftige stoffen hoog weg of sluit ze af, ook tijdens het gebruik ervan.
- Zorg dat grote potten en bakken, ornamenten, zonnewijzers niet kunnen omvallen, als de kinderen er langs rennen.

Biodiversiteit

Bij de aanleg van het plein kan bij uitstek aandacht worden geschonken aan de flora en fauna en hoe deze met elkaar samenleven en samenwerken. Werk op een ecologische, milieuvriendelijke manier aan het groene plein. Hierdoor stimuleer je een natuurlijk evenwicht. Gebruik van chemische middelen tegen bijvoorbeeld ongedierte is niet nodig omdat de natuur zelf een plaag of probleem oplost. Hierdoor kunnen kinderen zonder problemen met hun handen in de aarde zitten. Bomen en struiken die er al staan kunnen worden aangevuld met planten waar je in kunt wegkruipen en nieuwe bomen kunnen als klimboom worden uitgezocht. De beplanting met inheemse planten vergroot de kans op meer dierenleven.

Acties:

- Verplaats oude struiken en planten als dat kan, misschien hoeft niet alles nieuw te worden aangeschaft.
- Maak geen gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen, maar zoek naar natuurlijke alternatieven. Houd ook de aannemer hierbij in de gaten.
- Probeer een aannemer te vinden die het als een uitdaging ziet om rekening te houden met biodiversiteit.
- Het plein met tegels is ook een habitat geweest. De merels en mussen die daar leefden zijn ook belangrijk voor de biodiversiteit. Hou daarmee rekening en gooi dus niet het hele plein in één keer op de schop.
- Haal niet zomaar al het onkruid weg, maar kijk goed of er niet toch planten tussen zitten die bijvoorbeeld veel insecten aantrekken.

Ideeën:

- Zorg voor inlandse hardhoutsoorten met een natuurlijke ongevoeligheid voor schimmels en houtrot.

- Vraag de kinderen zaadjes of stekjes uit hun eigen tuin mee te nemen voor het nieuwe plein.
- Strooi een mengsel van zaden van planten uit de streek uit.
- Houd rekening met de tijd van het jaar waarin je iets wilt aanleggen of veranderen. Het is bijvoorbeeld handig om in het snoeiseizoen om houtsnippers te vragen. Die krijg je dan vaak gratis mee, terwijl je er in andere seizoenen voor moet betalen.
- Voor vers gekapte boomstammen kun je bij Staatsbosbeheer (buiten het broedseizoen van half juli tot half maart) terecht.
- Recycle zo veel mogelijk oude materialen. Met oude tegels kun je bijvoorbeeld mozaïek maken en met oude stenen en dakpannen kun je een gekke bank metselen.
- Maak een nieuwsbrief waarin je vertelt hoe het er met het nieuwe plein voor staat en wat er nodig is om het nog mooier te maken. Ouders komen dan vaak vanzelf met praktische tips of hulp.

Valkuil:

“Een aantal zaken is van extra belang gebleken en is goed om u vooraf te realiseren:

- *De intrinsieke motivatie bij alle betrokkenen is onmisbaar, de school moet het echt willen.*
- *Beginnen is heel belangrijk. Desnoods met een eerste deelplan of door gewoon alvast wat tegels weg te halen.*
- *U heeft een lange adem nodig. Want natuurlijk gaan er dingen kapot of pakken zaken anders uit dan verwacht. Maar het resultaat is alle inspanningen zeker waard!”*

Har Linssen, leerkracht OBS De Bundeling, Bunde.

Stap 6 Het gebruik

“Om te zorgen dat de kindernatuurtuin zich jaarlijks blijft ontwikkelen (want zo’n tuin is nooit klaar), heeft de school een werkgroep opgezet met leerkrachten en actieve ‘tuin-ouders’. Die werkgroep beheert feitelijk de kindernatuurtuin. Een paar keer per jaar komt de werkgroep bij elkaar en maakt dan plannen voor wat ze in welke periode gaan aanpakken.”

Har Linssen, leerkracht OBS De Bundeling, Bunde.

Om de ervaringen uit hun eigen mond te horen staat [hier een filmpje](#) waarin docenten en ouders van scholen door het hele land hun ervaringen met u delen.

Natuurlijk spelen

En dan is het eindelijk zover! Het groene schoolplein is aangelegd en kan in gebruik worden genomen.

Acties:

- Houd de eerste tijd met elkaar (leerkrachten, omwonende, ouders, kinderen) een logboek bij (hoe wordt de tuin gebruikt, wanneer en door wie?). Schrijf ideeën voor verbetering op, nieuwe wensen enzovoort.
- Evalueer na een aantal weken het gebruik van het plein. Wat is er goed, zijn er nog verbeterpunten?
- Spreek na een aantal weken af met het bedrijf dat het plein heeft aangelegd. Bespreek alle nieuwe inzichten.
- Check de uitgaven met de begroting en stuur een afrekening naar de financiële partners.

Ideeën:

- Veranker het spelen en werken in de natuurrijke buitenruimte in het schoolplan.
- Maak ook foto’s van gebruik en beheer, leuk voor op de website of in de krant.
- Als de leerkracht in de pauze het goede voorbeeld geeft door onkruid te wieden of te vegen, dan volgen de kinderen vanzelf.

“Nu we het groene schoolplein in gebruik hebben, zien we pas echt wat het met de kinderen doet. Op het oude plein renden de leerlingen vooral rond (achter een bal aan, achter elkaar aan) en de omgeving vormde daarbij geen belemmering, maar droeg ook niks bij. Nu wordt er veel meer gebruikgemaakt van de omgeving. Kinderen klimmen en klauteren, kijken met verbazing naar mooie dingen (bijvoorbeeld dingen die ze zelf hebben gezaaid) en spelen veel verstoppertje. Eerst was er altijd een vaste voetbalgroep en de rest hing daar maar wat bij rond. Er is nu zoveel te ontdekken en te spelen, dat er echt anders gespeeld wordt. Vroeger was het eigenlijk gewoon een luchtplaats...”
Sonja Deutz, directeur OBS De Provenier, Rotterdam.

Natuurlijk leren

Vanzelfsprekend is het een enorme verrijking voor uw leerlingen dat zij de kans krijgen te spelen in een natuurlijke omgeving. Naast dat u ander speelgedrag zult opmerken is de verwachting dat uw leerlingen zich beter zullen ontwikkelen dan op een tegelplein. De vraag is echter of u het plein ‘slechts’ gaat/blijft gebruiken als speelplaats voor de pauze of dat u het groene schoolplein echt zult integreren in het onderwijs dat u biedt.

Acties:

- Zoek contact met het Natuur en Milieueducatiecentrum en bespreek hoe uw groene schoolplein kan worden ingezet bij natuur- en milieueducatie.
- Gebruik NME materiaal om de leerlingen uit te leggen wat er leeft op groene schoolpleinen. Het online spel www.mijngroeneschoolplein.nl is speciaal ontwikkeld hiervoor. Via dit spel leren kinderen achter de computer, maar vooral op het plein zelf, wat de waarde is van natuur op schoolpleinen.
- Denk creatief na welke lessen buiten gegeven kunnen worden.
- Zorg voor voldoende hulpmaterialen, zoals loepen. Laat leerkrachten oefenen met de organisatie en de leiding van het veldwerk op het schoolterrein. Doe hetzelfde als er een productietuin is.

Ideeën:

- Gebruik de buitenruimte als buitenklas: maak een link tussen veldwerk en de methode voor natuuronderwijs of maak een map met werkbladen en andere opdrachten voor veldwerk, verbonden met een jaarschema.
- Speel in op de wensen en zaken waar kinderen zelf mee komen.

“Op een dag kwamen kinderen met een dood mereltje aan en hadden bedacht dat ze dat zelf wilden gaan begraven ergens in de tuin. Ze hebben daaromheen zelf een hele ceremonie bedacht. Dat soort dingen leer je niet uit het biologieboek. Ze maken ook vaak gedichtjes die ze in de struiken hangen, waarnaar weer kan worden gekeken, als je er toevallig langsloopt.”

Har Linssen, leerkracht OBS De Bundeling, Bunde.

Biodiversiteit

Een groen speelplein zal voortdurend veranderen, door het spelen van de kinderen en door het beheer. Als bomen en struiken regelmatig worden gesnoeid en geknot, kan het overgebleven materiaal op de speelplek als speelmateriaal worden gebruikt, of er kan compost van worden gemaakt voor de tuin. Kinderen kunnen op het groene schoolplein leren met respect met de natuurlijke omgeving om te gaan. Verder zullen ze leren dat niet alle planten die onverwacht opkomen onkruid zijn en dat ze niet alles mogen plukken, omdat er dan geen herstel meer plaatsvindt. Schoolpleinen waar groenten en vruchten worden geteeld, kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan natuur- en milieueducatie en kennis van gezonde voeding.

Acties:

- Houd in de gaten of de beheerder op ecologische, milieuvriendelijke manier het plein onderhoudt.
- Houd een logboek bij van de soorten planten en dieren die op het plein worden ontdekt. Laat de kinderen er foto's of tekeningen bij maken.
- Maak een kalender met daarin de soorten planten en dieren die op het plein te vinden zijn in alle maanden. Kijk ook hoe dat per jaar verandert.

Ideeën:

- Vier de ingebruikname met bijvoorbeeld de plant van een bijzondere boom.
- Leg een composthoop aan om het natuurlijk afval te hergebruiken.
- Zet een regenton neer om regenwater op te vangen om de planten water mee te geven.
- Sproei niet te veel met leidingwater. Laat de natuur een beetje haar eigen gang gaan.

Valkuil:

- Kinderen weten niet altijd hoe zij op het groene schoolplein kunnen spelen. Soms is het nodig hun te leren dat de natuur ook zorg nodig heeft.
- Leerkrachten realiseren zich soms onvoldoende dat het groene schoolplein van hen een andere houding vraagt. Rondlopen tijdens de pauze (in plaats van vanaf één punt alles kunnen overzien), vragen over planten en dieren beantwoorden en het plein gebruiken voor hun lessen. Een workshop over de mogelijkheden die het plein biedt voor leerkrachten werkt heel enthousiasmerend.

Bronnen, interessante literatuur en links**Literatuur**

- De brede school en groene speelruimte – Studulski & Both (2009)
- Vrij spel voor natuur en kinderen – Leufgen, W. en Lier, M. van (2007)
- Speelnatuur in de stad. Hoe maak je dat? – Bogaard, J. van den e.a. (2009)
- Last Child in the Woods: Saving Our Children From Nature-Deficit Disorder – Louv, Richard (2005)
- Spelen in het groen – Van den Berg, Koenis en Van den Berg (2007).
- Verandering van speelgedrag op een groen schoolplein: een casestudie – Claudia de Graauw (projectleider), Michiel van Loo, Marloes van Putten, Marco Roobol (2009)

Links

- www.groeneschoolpleinen.nl
- www.fonds1818.nl
- www.springzaad.nl
- www.elementree.nl
- www.burobuitenruimte.nl
- www.juffieintgroen.nl
- www.gezondegronden.nl